

Martos Béla

Nyugdíjformulák öt európai országban

Nyugdíjrendszereket hasonlítunk össze egyetlen szempontból: milyen szabályokat és formulákat alkalmaznak a nyugdíjjogosultság és az induló öregségi nyugdíjak összegének megállapításakor. A saját jogon járó öregségi nyugdíjon kívül kellő figyelmet fordítunk a hátrahagyottak (özvegyek, árvák stb.) jogosultságára és járadékformuláira is. Nem foglalkozunk viszont a kialakuló járadékok statisztikai elemzésével, sem pedig a nyugdíjak utóbbi sorsával (indexálásával). A cikk lényegét hat táblázat tartalmazza, a szöveg csak kiegészítő magyarázatot ad.*

Országok, témák, sémák

A kutatás, amelynek e cikk egy részeredményét ismerteti, öt európai országra terjedt ki. Ezek: *Nagy-Britannia, Magyarország, Olaszország, Lengyelország* és *Svédország*. A cikk „jelenideje” 1994 körül van. Az e tájban érvényes öregségi nyugdíjbiztosítási rendszereik összehasonlítása keretében figyelmünk kizárólag a kötelező öregségi biztosításra irányul, tehát nem terjed ki sem a rokkantsági nyugdíjakra, sem az önkéntesen vállalt nyugdíjbiztosítások területére. Kiterjed viszont a biztosítottak saját jogú nyugdíján kívül hátrahagyott hozzátartozóiknak a járadékára is. A kötelező öregségi nyugdíjbiztosítás (társadalombiztosítás) keretén belül nem szelektálunk sem a szerint, hogy milyen forrásból (forrásokból) származik a kifizetések pénzfedezete (adó, folyó járulékfizetés, tőkehozzam), sem pedig a szerint, hogy a rendszer milyen intézményi formában (állami hivatal, önkormányzat, magánbiztosító) működik.

A téma e határai között is a rendszer-összehasonlítás egyetlen elemére koncentrálok, a pillanatra, amikor a biztosított felhagy azzal az aktív munkával, aminek alapján nyugdíjbiztosításra kötelezett volt, és megkezdődik a biztosítás alapján őt megillető rendszeres járadék folyósítása. (Kevésbé bikkfa nyelven: amikor nyugdíjba megy.) Az elemzés tehát nem terjed ki sem a megelőző aktív (járulékfizető), sem a későbbi (nyugdíjas) időszakra. Annak számára, aki 1997-ben Magyarországon él, nem szükséges a téma aktualitását bizonygatnom, inkább figyelmeztetnem kell őt, hogy itt most nem a nyugdíjreform-javaslatok vitájához szólok hozzá, ezt idejében és hiába megettem másutt (*Martos* [1994], [1995]; *Augusztinovics–Martos* [1995]).

* A tanulmány elkészítését támogatta az Országos Tudományos Kutatási Alap (T 018196). Az egyes országokról szóló információkat a PHARE ACE program keretében (P95-2139-R) az *Augusztinovics Mária* vezetésével létrehozott nemzetközi kutatócsoport következő tagjai bocsátották rendelkezésemre: *Paul Johnson* és *Katherine Rake* (Nagy-Britannia), *Simonovits András* (Magyarország), *Pia Saraceno* (Olaszország), *Zofia Czepulis* (Lengyelország) és *Agneta Kruse* (Svédország). A csoport vezetőjének és többi tagjának is köszönetet mondok hasznos tanácsaikért, de a felelősséget egyedül viselem.

A nyugdíjazáskor a szabályok egymást követő két sorozatát alkalmazzák. Az első annak eldöntésére szolgál, hogy az igénylő egyáltalán jogosult-e valamilyen járadékra, ez a *jogosultsági kritériumok* sorozata. A második tartalmazza azokat a szabályokat, amelyek a járadék összegszerűségét határozzák meg, ezeket nevezük szorosabb értelemben *nyugdíjformuláknak*. Ez a kettősség mind az *öregségi* (saját jogú), mind a *hátrahagyott hozzátartozói* (özvegyi, árva stb.) járadékok esetében áll, az utóbbiaknál azonban a jogosultsági kritériumok lejárati kritériumokkal is kiegészülhetnek.

Egy-egy országban párhuzamosan létezhetnek az átfogó társadalombiztosítási nyugdíjrendszeren belül különböző alrendszerek. Ezekre a *Világbank* [1994] által sulykolt terminológia helyett a *séma* megnevezést használom. A vizsgált országok közül kettőben, Olaszországban és Nagy-Britanniában több tucat séma van érvényben egyidejűleg, hol szakma szerinti diverzifikácóként, hol a biztosítottak szabad választásának jegyében. E rövid cikk emészthetetlené válna, ha ebből a bőségből csak a legérdekesebb típusokat akarnám kihalászni. Ezért Nagy-Britannia esetében az általános, minden biztosítottra egyformán érvényes sémán (eredeti rövidítése: NIBP) kívül csak a legnagyobb terjedelmű, a közalkalmazottakra vonatkozó sémát (SERP) tárgyaljuk. Olaszország esetében egyszerűen eltekintettem az 1994-ig érvényben volt (és a szerzett jogok alapján továbbra is érvényesülő) 47 különböző séma közötti válogatástól, és kizárólag az 1995-ben bevezetett, egységes, reform utáni sémával foglalkozom. Nem okozott gondot sem Magyarország az egyetlen, egységes sémájával, sem Lengyelország a két sémájával (alkalmazottak: ESIS, farmerek: FPS), sem pedig Svédország az ugyancsak két sémájával (alapséma: BP, kiegészítő séma: ATP). Ezzel a feladatot összesen nyolc darab séma elemzésére redukáltam. A nyolc sémát az ország nevére is utaló saját jelöléssel az alábbi lista tartalmazza. Zárójelben a séma érvényességi éveire is utalok.

Brit alapséma:	B_a (1986–1994)
Brit közalkalmazottak:	B_k (1986–1994)
Magyar egységes séma:	H (–1994)
Olasz (reform utáni) séma:	I (1996–)
Lengyel alkalmazottak:	P_a (–1994)
Lengyel farmerek:	P_f (–1994)
Svéd alapséma:	S_a (–1994)
Svéd kiegészítő séma:	S_k (–1994)

A következő két fejezet az öregségi, illetőleg a hozzátartozói jogosultság kritériumait tárgyalja. Ezt követik ugyanebben a rendben a nyugdíjformulák. Befejezésül néhány szubjektív értékelő megjegyzést teszek. Ismételten felhívom viszont az olvasó figyelmét arra, hogy a cikk lényegét nem a szövegből lehet megérteni, hanem a táblázatokból kell kibogarászni.

Jogosultság öregségi nyugdíjra

Mint az *1. táblázatból* látható, mindössze két lényegi kritérium alapján dől el, hogy valaki jogosult-e öregségi nyugdíjra: az életkor és a munkában (biztosításban) töltött idő (a továbbiakban: szolgálati idő). Az általános gyakorlat szerint a két kritérium egymástól független két küszöbértéket képez: korhatár, illetve minimális szolgálati idő néven. Ha van is valahol kapcsolódás (helyettesítés) a két kritérium között, mint például a P_b sémában, ez inkább valamiféle kivételnek tűnik, mint szabálynak.

1. táblázat
Öregségi nyugdíj: jogosultsági kritériumok

Séma	Korhatár Férfi/női	Minimális szolgálati idő	Szolgálati idő teljes járadékhoz	Szolgálati idő kedvezmény
B_a	65/60 ^a	0	39; de 20, ha HRP ^d alá esik	Munka- nélküliség ideje
B_k	Ugyanaz mint B_a , de a teljes járadékhoz nincs szolgálati idő előírva			
H	60 ^b /55 ^b	20	42	Egyetem, katonai szolgálat
I	57	5	–	–
P_a	65/60 ^c	25/20	–	Sokféle kedvezmény
P_f	65/60	25	–	–
S_a	60	3	40, de 30, ha S_k is jár	–
S_k	–	3	30	–

^a 65-re emelkedik

^b Mindkettő 62-re emelkedik

^c 55 (35 év szolgálati idővel) és más kedvezmények

^d HRP: családvédelmi rendszer

Az öregségi nyugdíj korhatára a nők számára hagyományosan alacsonyabb volt, mint a férfiaké. Ez a különbség azonban fokozatosan eltűnni látszik, éppen mostanában. Bizonyára a várható élettartamnak és a munkaképes évek számának növekvő tendenciájára adott válaszul a nyugdíjkorhatárok is emelkedőben vannak, úgy hogy 60 és 65 év közé essenek. Kivétel Olaszország, ahol a korhatárt nemrég egységesen 57 évre csökkentették, a reform előtti sémák változatos magasabb korhatáraival szemben.

Egészen más képet mutat a szolgálati idő kritériuma. Ugyanis az életkor jól definiált, egyértelmű demográfiai fogalom, és így a korhatár is az. A szolgálati idő fogalma, éppen ellenkezőleg, eléggé bizonytalan, és még bizonytalanabb a minimális szolgálati idő. Először is: különbséget kell tennünk a között az alsó határ között, ami a biztosítottat valamiféle járadékra jogosulttá teszi, szemben egy második határral, ami „teljes összegű” nyugdíjra jogosítja, akármit jelentsen is ez utóbbi fogalom. Így azután nem csoda, hogy az előbbi határ 0 és 25 év között is változhat, míg az utóbbi egyes sémákban definiálhatatlan, másokban 20 és 40 év között van. Másodszor: még ha kiszabtak is szolgálati idő- (és életkor-) határokat, a legtöbb séma tartalmaz engedményeket és kedvezményes beszámítási lehetőségeket, és pedig olyan számban és változatosságban, ami bármiféle rendszeres összehasonlítást lehetetlenné tesz.

Mikor előzetesen töprengtem azon, miféle jogosultsági kritériumok lehetségesek, feltételeztem, hogy köztük van az állampolgárság vagy a helyben lakás is. Kiderült, hogy helyben lakást (a nyugdíjba lépéskor) csak Nagy-Britanniában követelnek meg, állampolgárságot pedig csak Lengyelországban, de egyik esetben sincs minimális időtartam előírva.

A hátrahagyottak jogosultsága járadékra

A meghalt biztosított vagy nyugdíjas hátrahagyott hozzátartozói (özvegyek, árvák és más eltartottak) bizonyos feltételek mellett jogosultak lehetnek járadékra, egyes esetekben halálukig, másokban amíg a jogosultság le nem jár. Ez utóbbi előfordulhat a halálozás utáni meghatározott dátumon, a családi állapot megváltozásakor (újraházasodás), a nagykorúság elérésekor és más okból. Az özvegyek jogosultsági kritériumait a 2., az árvákét és a többiekét a 3. táblázat mutatja be.

2. táblázat
Az özvegyek jogosultsági kritériumai

Séma	Állandó özvegyi járadék (nők)	Állandó járadék (férfiak)	Lejárat	Ideiglenes járadék
B_a	Életkor $> 40^a/65^b$, vagy gyermek < 19 , de más járadék nincs	Nem jogosult	Új házasság ^c vagy saját nyugdíj-jogosultság	–
B_k	Ha B_a -re jogosult és a férj fizetett a B_k -ba is	Nem jogosult	–	–
H	10 éven belül nyugdíjkorú ^d , vagy két közös gyermek	Ugyanaz	Új házasság $< 55^e$, vagy árvaság lejár	1 évig, ha a férj nyugdíjas ^f vagy új házasság
I	Ha a férjnek elég szolgálati ideje volt	–	–	–
P_a és P_f	Életkor > 50 vagy rokkant, vagy árva is van	Ugyanaz, de 60 a korhatár	–	–
S_a	3 év szolgálati idő, és helyben lakás, és házasság ^g	Ugyanaz	–	–
S_k	–	–	–	1 évig

^a Ha a férj 90 százalékban dolgozott.

^b Ha a férj nyugdíjas.

^c Élettárs is.

^d Vagy rokkant.

^e Férfiak esetében 60.

^f Vagy elegendő szolgálati idő.

^g Vagy közös gyerek.

Az özvegyi járadékra jogosító kritériumok országonként eléggé sokfélék, változatosabbak, mint a saját jogú nyugdíjra vonatkozók. A kritériumok között szerepelhet az özvegy életkora, gyermekeinek száma, az elhunyt járulékfizetési éveinek száma és mások. Az özvegy férfiakra többnyire ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint az özvegyasszonyokra, de akad eltérés is, Nagy-Britanniában pedig az özvegyembereknek nem jár semmi.

Az árváknak általában 16–18 éves korukig jár árvajáradék, de ez diákok esetében 20–26 éves korig meghosszabbodhat. Nagy-Britanniában az árvákról nem a nyugdíjbiztosítás keretében, hanem az általános gyermeknevelési ellátás keretében gondoskodnak. Más hátrahagyott eltartottak (szülők, testvérek stb.) csak Magyarországon és Lengyelországon válhatnak jogosulttá, illetőleg Olaszországban a rokkant hozzátartozók.

3. táblázat
Az árvák és más hátrahagyottak jogosultsági kritériumai

Séma	Árvajáradék felső korhatára	Korhatárkedvezmény diákoknak	Más hátrahagyott hozzátartozók
B_a	Beszámítva az anya nyugdíjába*	–	–
B_k	–	–	–
H	16 **	25	Szülő, nagyszülő
I	18	26	Rokkant hozzátartozók
P_a és P_f	16	25 ***	Szülő, nagyszülő
S_a és S_k	18	20	–

* Vagy a gondozó kapja a gyermekellátással együtt.

** Elégséges szolgálati idő.

*** Ez a korhatár a rokkant árvákra is.

Az öregségi nyugdíj formulái

Egy nyugdíjformula leírása a következő elemekből áll össze.

– Fel kell sorolni és szükség esetén értelmezni kell azokat a *személyes változókat* (az egyes személyek múltbeli biztosítási történetét és más adatait leíró változókról van szó), amelyek az adott formulában szerepelnek.

– Definiálni kell a *személytelen változókat*, paramétereket és együtthatókat, tehát azokat, amelyek mindenkire vagy egy érintett nagyobb csoport minden tagjára egyformák.

– Meg kell adni az előbbiekből képezett matematikai formulák strukturális jellemzését és a függvények képletét.

A személyes változók közül kettő játszik főszerepet a 4. táblázatban: a biztosításban járulékfizetés vagy kedvezmények miatt elismert évek száma (Y), és az elismert kereseti szint (W). Az előbbi szolgálati idő néven már szerepelt a jogosultsági kritériumok között is, az utóbbi a járulékfizetés alapjául szolgált keresettől (munkabértől) függ, esetleg valamilyen módon valorizálva. Egy harmadik, elvileg ide kívánczó változónak, a nyugdíjazási életkornak a szerepére rövidesen visszatérek. Az S_a sémában személyes változók nem szerepelnek, helyük üres maradt.

A biztosításban töltött éveket általában egyenértékűen veszik számításba, kivéve Magyarországot, ahol a hosszú szolgálati időt erős degresszivitással büntetik. Magyarországon és Lengyelországban sokféle kedvezményes, járulékfizetéssel nem fedezett évet is beszámítanak a szolgálati időbe.

A béreket többnyire az egész munkában töltött életszakaszra számításba veszik. Magyarországon azonban csak néhány nyugdíjazás előtti év bére számít be, az S_k sémában pedig a legjobb 15 év. Magyarországon a közepesnél magasabb béreket csak részlegesen ismerik el (degresszió). Másutt a beszámítható bérekre felső korlátot szabnak, sőt Nagy-Britanniában alsót is.

A múltbeli bérek valorizációs szabályai az egyes sémák közt eléggé különböznek, helyenként pedig (például Magyarországon) olyan bonyolultak, hogy lehetetlenné tesznek bármiféle összehasonlító elemzést. A múltbeli béreket általában az átlagbérek indexével valorizálják (ilyen hatású az S_k sémában alkalmazott pontrendszer is), de Olaszországban a GDP-indexet használják. (Árindexet ezekben az országokban nem alkalmaznak erre a célra.)

4. táblázat
Személyes változók, a személyes alapérték és az egyenjáradék

Séma	Szolgálati idő	Egyes évek (valorizált) keresetei	Személyes alapérték	Egyenjáradék
<i>Jel</i>	<i>Y</i>	<i>W</i>	<i>R</i>	<i>L</i>
B_a	+	Minden év, mikor a kereset > minimálbér	-	+
B_k	+	Minden év: alsó és felső bérkorlással	Átlagbérrel valorizált kereset	-
H	+	Néhány 1988 utáni év, felső bérkorlát	f átlagbérrel valorizált kereset) ^a	-
I	+	Minden év	$\alpha\Sigma(\text{GDP-vel valorizált kereset})^b$	-
P_a	+ ^c	Több év	+	+
P_f	+	-	-	+
S_a	-	-	-	+
S_k	-	Legjobb 15 év	Átlagos pontszám (relatív bér) korlátok között	-

^a f : degresszív, szakaszosan lineáris függvény.

^b $\alpha = 0,33$ (alkalmazott), $\alpha = 0,2$ (önálló).

^c Beszámítva a járulékfizetés nélküli éveket is.

A személyes változók számos esetben valamilyen formula segítségével egy együttes új változóvá kombinálódnak, ezt nevezzük *személyes alapértéknek*. (Jelölése: R .) Ez a változó több sémában közbenső szerepet játszik a nyugdíj egyik vagy egyetlen, a keresettől függő komponensének kiszámításánál. Értékét rendszerint az ország pénznemében fejezik ki, és ilyenkor indexálási szabályokat is alkalmaznak rájuk, amikkel ebben a dolgozatban nem foglalkozom. Némileg eltér az S_k séma, ahol a személyes alapértéket nem pénzben, hanem pontszámokban, azaz a személyes bérnek az országos átlagbérhez mért arányában fejezik ki. A személyes alapérték gyakran arra is szolgál, hogy másfajta (például hozzátartozói) járadékokat és pótlékokat is ennek százalékában fejezzenek ki.

Sok sémában a személyes értéket helyettesíti vagy kiegészíti egy hasonló funkciójú, de a személytől független *egyenjáradék* (L), azaz olyan járadék, amely minden jogosultnak vagy nagyobb csoportjaiknak azonos összegben jár. Ezt is pénzben fejezik ki, indexálása lehet olyan, mint a személyes alapértéké, de különbözhet is tőle.

Az eddig tárgyalt változókból együtthatók és paraméterek segítségével áll elő az *öregségi járadék* (F) képlete (5. táblázat). A formulák maguk egy vagy több (additív) tagból állnak, az egyes tagok a fentebb tárgyalt változóknak és paramétereknek a szorzataként állnak elő. A többtagú formulák arra szolgálnak, hogy a személyes változókból és az egyenjáradékból valamilyen kombinációt állítsanak elő. A formulák összehasonlítása önmagában nem sok tanulsággal kecsegtet a hatásukra kialakuló nyugdíjak statisztikai elemzése nélkül. Ezt mások részben már elvégezték (*PHARE ACE* [1997]), de további kutatásra is szükség lenne.

Az öregségi járadék kiegészülhet még különböző pótlékokkal. Ilyen jár Nagy-Britan-

5. táblázat
Függvényalakok és kiegészítések

Séma	Öregségi járadék F	Eltartottak pótlékai	Más pótlékok	Bonus/malus (évi %)	SZja (=: mint más jövedelmen)
B_a	$L - (39^e - Y) \times$ $\times 0,025L$	Feleség: 0,6 L , ha nem saját jogú	80 év felett: 100%	-	=
B_k	$0,2R^b$	-	-	-	=
H	βR^c vagy a minimális nyugdíj	-	-	-	Nincs
I	βR^d	-	-	Bonus: 3–3,8 Malus nincs	=
P_a	$0,24L +$ $+ 0,013YR +$ $+ 0,007Y'R^e$	Gyermek	0,1 L : 75 felett, vagy rokkant, vagy polit. kompenz.	-	= és még 0,9% beteg- biztosítás
P_f	$0,95L +$ $+ 0,01YL$	Gyermek	0,005 $YL - 0,1L$, ha $Y > 20$	Malus: 5, de max 25%, ideiglenes	=
S_a	$0,96L$	Feleség: 0,785 L	Rászorultság szerint max. 0,555 L	Bonus: 8,0 Malus: 6,0	Nincs
S_k	$0,02RYL$	Ugyanaz, mint S_a -nál	Ugyanaz, mint S_a -nál	Ugyanaz, mint S_a -nál	Egy felső határig: 30%, utána =

^a HRP esetén: 20.

^b Átmenet 2009-ig.

^c β : Y -nak degresszív szakaszosan lineáris függvénye.

^d $\beta = 0,0472$ vagy ennél több szakmától függően.

^e Y' : fizetetlen kedvezményes évek száma.

niában és Svédországban az eltartott feleség után, Lengyelországban a nyugdíjas eltartott gyermekei után. (Másutt az utóbbiakról a nyugdíjrendszeren kívül gondoskodnak.) Helyenként különböző jogcímenek speciális pótlékokat fizetnek, például a nagyon öregeknek, a szegényeknek vagy kompenzációt a politikai üldöztetésért.

Az életkor, amikor a nyugdíjfizetés megkezdődik, és ennek nem kell megegyeznie a korhatárral, hiszen létezhet előrehozott és elhalasztott nyugdíjba lépés is, befolyásolja a nyugdíjban töltendő várható élettartamot, a nyugdíjpénztár várható kiadásait. Így az lenne ésszerű, és biztosításmatematikai szempontból korrektebb, ha a nyugdíjazási életkor egyike lenne a személyi változóknak, és mint ilyen szerephez jutna az öregségi járadék képletében. Gyakorlatilag azonban csak egyetlen sémában (az olaszban) él ez a megoldás. További három sémában a nyugdíjazási életkor kiegészítő tényezőként szerepel, (egyikükben csak ideiglenesként), négyben pedig egyáltalán nem. Ez indított arra, hogy hatását, ahol van ilyen, egyfajta kiegészítő formulaként szerepeltessem, *bonus/malus* fejcím alatt. Az e rovatban szereplő százalékok azt mondják meg, hogy egy-egy évvel elhalasztott nyugdíjazás hány százalékkal emeli meg (*bonus*), vagy egy év előrehozás mennyivel csökkenti (*malus*) az öregségi járadékot. A svéd formula erőteljesen ösztönzi az elhalasztást, az olasz (csak *bonus*) és a P_f séma körülbelül megfelel a biztosítási mate-

matika szabályainak. A brit és a magyar rendszerből ez a tétel hiányzik, ami a mielőbbi nyugdíjba menést ösztönzi.

Az öt ország közül négyben a nyugdíjvédelmek a személyi jövedelemadó általános szabályai szerint adókötelesek, csak Magyarországon adómentesek. Az S_k sémában bizonyos határig kedvezményes adókulcs érvényesül. Lengyelországban egy kis összeget levonnak a nyugdíjból betegségbiztosításra.

A hátrahagyottak járadékképletei

Mindegyik séma keretében gondoskodnak az elhunyt biztosított vagy nyugdíjas hátrahagyott özvegyéről és árváiról is. Egyes sémákban az özvegyek és árvák különböző kombinált alakzatokban szerepelnek: gyermektelen és egy-, kettő- vagy többgyermekes özvegyek, első és további teljes árvák. Ahelyett, hogy ezeket a kombinált formákat egy áttekinthetetlen táblázatba próbáltam volna összehozni, azt a megoldást választottam, hogy elválasztom az özvegyeket az árváktól, megkockáztatva egyes kombinációk kimaradását is. Így állt elő a 6. táblázat. A képletekben F azt az öregségi járadékot jelöli, ami az elhunyt nyugdíjasnak járt, vagy azt az imputált nyugdíjat, ami az elhunyt biztosítottnak járt volna.

6. táblázat
Hátrahagyottak járadékképletei

Séma	Özvegyi járadék	Árvajáradék és mások
B_a	$F - 0,7 \times (55 - \text{özvegy életkora})F; L$, ha anya	Első: 0,17L Többi: 0,19L
B_k	0,5F	-
H	0,5F, vagy a minimális özvegyi nyugdíj ^a	Teljes árva: egész, félárva: fél özvegyi nyugdíj
I	0,6F	0,4F ^b
P_a	0,85F, ez jár az első teljes árvának is	0,05F, legfeljebb két félárva után
P_f	0,85L + {0,5(F-L), vagy 0,5F, P_a szerint}	Mind: az özvegyi nyugdíj 5%-a
S_a	Túl sok szabály van	Félárva: 0,25L, teljes árva: 0,5L
S_k	0,4F	Első: 0,1F, többi: 0,2F

^a Egy korlátig összevonható a sajátjával.

^b Két árva után.

Az özvegyi járadékok az elhunyt nyugdíjának 40 százalékától 85 százalékáig terjednek az egyes sémákban. A félárvak részesedése 5-25 százalék, ez teljes árváknál 50-85 százalékig is felmeleg.

Következtetések

Mindaddig igyekeztem elkerülni, hogy a különböző nyugdíjrendszereket értékeljem, csupán ismertetésükre szorítkoztam. Ebben a fejezetben viszont szabadjára engedem azokat a gondolataimat, amik az anyag összeállítása során felötlöttek. A témák sorrendje sem logikai összefüggést, sem fontosságot nem tükröz.

Nemek szerinti megkülönböztetés

Egyes rendszerekben vannak olyan szabályok, amik különbséget tesznek férfiak és nők között. Svédországban semmi ilyesmi nincs, és Olaszországban is alig. A többi három országban több szabály tartalmaz a nők javára szóló diszkriminációt, Nagy-Britanniában akár a férfakkal szemben alkalmazott negatív diszkriminációról is beszélhetünk. A tendencia azonban ezekben az országokban is a különbségeknek (a nők preferálásának) a csökkentése.

Mivel a nők átlagban mindenütt kevesebbet keresnek és kevesebb szolgálati időt gyűjtenek, mint a férfiak, minden olyan szabály, amelynek eredményeképpen a nyugdíjak egyenlőtlensége általában is csökken, (mint például az egyenjáradékok, a degresszivitás) rejtett preferenciát hordoznak a nők javára, részben kompenzálva kereseti hátrányukat.

Családi irányultság

A nyugdíjbiztosítási rendszerek többnyire nemcsak a biztosított személyek részére, hanem családjuknak is nyújtanak több-kevesebb gondoskodást. Valódi családi jellegű nyugdíjbiztosításról azonban csak Nagy-Britannia és Svédország esetében beszélhetünk, Magyarországon és Olaszországban az eltartó nyugdíja nem függ az eltartott családtagok számától, a gyermektámogatás más formát ölt. Lengyelországban hasonló a helyzet, de ott a szülő nyugdíját a rászorultság igazolása esetén kiegészítik.

Másik oldala ennek a kérdésnek, mennyire gondoskodik a rendszer az aktív korában elhunyt biztosított, illetve az elhunyt nyugdíjas hátrahagyott hozzátartozóiról. Ami az özvegyeket illeti, a lengyel rendszer kiugróan bőkezű velük, a többi négy országban egymástól nem nagyon különböző, szerényebb özvegyi járadékot fizetnek. Az árvákról Magyarországon gondoskodnak legjobban, a teljes árvákról Lengyelországban is, de másutt is kielégítő szabályokat találunk.

Érdekes lenne annak az összevetése is, hogy az egyes országokban az élettársi kapcsolatot mennyire tekintik egyenrangúnak a törvényes házassággal. Erről nem tudtam teljes képet alkotni, de Nagy-Britannia, Magyarország és Svédország meglehetősen liberálisnak tűnik, Olaszország és Lengyelország pedig inkább konzervatívnak.

A „szegény nyugdíjas”

Az ironikus idézőjel a magyar viszonyokra utal, hiszen sok európai országban a nyugdíjas létehez nem asszociálódik a nyomorgás képe. De azért szinte minden rendszer tartalmaz biztosítékokat arra, hogy a kisjövedelmű nyugdíjasok is megközelítsék a létminimumot. Vagy maguk az alapformulák olyanok, hogy ez a cél automatikusan eléressék, vagy kiegészítő szabályokat alkalmaznak. A legegyszerűbb megoldás az egyenjáradék, ezt alkalmazza Nagy-Britannia, Lengyelország és Svédország. Magyarországon a nyugdíjminimum előírása hasonló hatású. Svédországban rászorultság esetén pótlékolják a járadékot. Magyarországon a degresszió okozta redisztribúció is a kicsik javára tolja el a nyugdíjak arányát. Az olasz nyugdíjrendszer semmi ilyen szempontot nem respektál, a szegényekkel törődjék más.

Igazából pusztán a formulák összehasonlítása nem sokat mond az öregkori szegénység és a nyugdíjrendszer kölcsönhatásáról, többet a jövedelemeloszlás statisztikai elemzése nyújthatna.

Átlátszóság

Az emberek hajlandósága arra, hogy (az amúgy kötelező) nyugdíjrendszerbe valóban be is fizessék a járulékot, vagy ellenkezőleg, hogy ugyanúgy megpróbálják elkerülni, mint az adófizetést, egyebek mellett attól is függ, milyen mértékben képesek felfogni és mérlegelni a szabályokat, amelyek a járulékfizetéshez kapcsolják a járadékokat, és mennyire bízhatnak abban, hogy ezek a szabályok hosszú távon is hatályban maradnak. Az előbbi kritérium a szabályok átlátszóságát igényli, a második időbeli stabilitásukat. Az átlátszóság követelményét azonban hiba lenne a formulák matematikai egyszerűségére redukálni.

Sem az átlátszóság, sem a stabilitás követelését nem szabad túlzásba vinni. A túl egyszerű szabályok rendre elhanyagolnak olyan tényezőket, amelyek a rendszert kiegyensúlyozottabbá, igazságosabbá tehetnék. (Például az egyenjáradék a létező legegyszerűbb formula, és ugyanakkor a legteltjesebben lazítja meg a kapcsolatot járulék és járadék között.) Túl rugalmatlan törvényhozás megakadályozza az alkalmazkodást a változó gazdasági és demográfiai folyamatokhoz, ilyen a radikális reformok időszakában aligha tartható fenn. E mögöttes gondolatok ellenére megpróbálom rendszereinket összehasonlítani az átlátszóság szempontjából. (De kitérek a stabilitásnak, e dinamikai és nem szerkezeti kérdésnek a tárgyalása elől.)

Az olasz szabályozás látszik a legegyszerűbbnek, de attól tartok, hogy csak később botlanak majd bele ennek a hátulütőibe. Ugyancsak meglehetősen átlátszóak a svéd szabályok, ha eltekintünk a hátrahagyott járadékának szinte áttekinthetetlen szabálytömegetől. A lengyel formulák csak látszólag bonyolultak, logikájukat nem nehéz követni. A brit szabályok átláthatósága külön-külön sem könnyű, de igazán akkor kerül nehéz döntés elé a biztosított, amikor szembesül a táblázatainkból kimaradt, biztosítótársaságokként eltérő sémák választékával (és rámenős ügynökeikkel). A magyar szabályozás teljesen zavaros és áttekinthetetlen, egy nyugdíjas sem képes ellenőrizni, annyi nyugdíjat állapítottak-e meg neki, amennyi jár.

Hivatkozások

- AUGUSZTINOVICS MÁRIA–MARTOS BÉLA [1995]: Számítások és következtetések nyugdíjreformra. Közgazdasági Szemle, 11. sz.
- ICEG [1995]: Nyugdíjrendszer és nyugdíjreform. MTA Világgazdasági Kutatóintézet. (Sokszorosított tanulmánygyűjtemény).
- MARTOS BÉLA [1994]: A nyugdíjak egyenlőtlensége és dekompozíciója. Közgazdasági Szemle, 1. sz.
- MARTOS BÉLA [1995]: Az egyéni nyugdíjak pontrendszere: indulás és működés. Megjelent: ICEG, 1995, 5. fejezet.
- PHARE ACE [1997]: Pension Systems and Reforms – Britain, Hungary, Italy, Poland, Sweden. (Sokszorosított kutatási zárójelentés).
- VILÁGBANK [1994]: Averting the Old Age Crisis. Oxford University Press.